

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת שלח תשע"ח

טעות המרגלים

ישראל לא משתכנעים. מה יש להם לומר כנגד הדברים ההגיוניים של משה רבינו? - טענה מבהילה: "וַתַּרְגְּנוּ בְּאֶהְלִיכֶם וַתֹּאמְרוּ: בְּשִׁנְאֵת ה' אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, לְתֵת אֲתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ!" (שם א, כז). כלומר, אכן השתכנענו שהקב"ה יכול להתגבר על הכנעני והאמורי. אבל יש כאן בעיה אחרת. הבעיה היא, שה' לא רוצה. כל רצונו וכונתו הוא, "לְתֵת אֲתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ!"

איזה הגיון יש בטענה הזאת? קשה מאד להבין, איך דור דעה אומר דברי שטות כאלו. הרי הקב"ה עשה להם כל כך הרבה טובות: גאל אותם משעבוד מצרים! קרע להם את הים! נלחם להם בעמלק! הוריד להם מן בכל בוקר! ולשָׁבֵת - לחם משנה! נגלה אליהם בהר סיני, במראָה שלא היה עִם בעולם שראה כמותו! נתן להם תורה ומצוות! וכל זה נעשה, כדי "לְתֵת אֲתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ"? ...! קשה להבין איך אפשר לומר דברים כאלו². אמנם רש"י מסביר, שמחשבתם של ישראל (שה' שונא אותם) נבעה מזה שהם שנואו את ה', אבל גם אחרי דבריו הקדושים, עדין קשה להבין: מה סברו ישראל? הרי אם כך היא האמת - שה' שונא אותם ורוצה להשמידם - למה עשה להם את כל הטובות האלו? היה יכול להשאיר אותם בְּמִצְרַיִם, והמצרים היו משמידים אותם בשמחה³! קשה להבין, איך דור דעה נתפס למחשבה כל כך בלתי הגיונית.

ההסבר היחיד שעולה בדעתי לומר על כך הוא, שכוחו של היצר הרע הוא כנראה גדול מאד. בשלמא המרגלים ראו בארץ ישראל ערים בצורות ובני ענקים, ולכן הם מבוהלים. אבל מה ראו ישראל? הם לא ראו כלום! ראו רק את המרגלים מבוהלים, אז ממילא גם הם נבהלים. המרגלים הרי אינם אנשים פשוטים. הם אנשים חשובים. "פְּלִמְסֵי אֲנָשִׁים, רְאִשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" (במדבר יג, א). הם מוחזקים כצדיקים וחסידיים, וכגדולי ישראל (רש"י שם)⁴. אמנם שנים מהם אומרים שאפשר לעלות לא"י, אבל עשרת האחרים הרי מבוהלים ומפחדים⁵, וזה משפיע. אמנם השכל אומר, שמה שמשה רבינו אומר, ומה שיהושע וכלב אומרים, זאת האמת, אבל ישראל נמשכים אחר המראה, ולא אחר השכל, ולכן - "וַתִּשָּׂא פֶלַח הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם, וַיִּכְפּוּ הָעָם בְּלִילְיָהּ הַהוּא" (שם יד, א). אמנם הבכיה נמשכת רק לילה אחד, למחרת רוצים כבר לעשות תשובה ולהכנס לא"י, אבל גם הלילה האחד הזה היה יותר מדי. "אותו הלילה ליל תשעה באב היה. אמר להן הקב"ה לישראל: אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני אקבע לכם בכיה לדורות" (סנה' קד, ב), על שני מקדשים שִׁחֲרָבוּ ביום הזה⁶. הכל בגלל שלילה אחד האמינו למרגלים, ומאסו בארץ חמדה.

ממה חששו המרגלים?

כפי שהזכרנו, קשה להבין, למה המרגלים לא מבינים, שמי שהִפָּה ברגע אחד את כל בכורי מצרים, יכול גם להכות את

"שָׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים - וְלֹא תִתּוּרוּ... אַחֲרַי עֵינֵיכֶם"

הקב"ה אומר למשה רבינו: "שָׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים, וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יג, ב). האנשים נשלחים, וכידוע - יצאה מזה תקלה גדולה. למה זה קרה? אולי מותר לומר, שהתשובה לכך רמוזה בסוף הפרשה - בפרשת ציצית. התורה מצוה שם: "וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרַי לְבַכְּכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם" (שם טו, ט). מה פירוש הדבר? וכי אסור להשתמש בעינים? ! כשה' אמר למשה "שָׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים, וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן", עִם מַה הוּא רֹצֵה שִׁיתּוּרוּ אֶת הָאֶרֶץ? לֹא עִם הָעֵינַיִם?! ...! וכן אדם שרוצה לחצות את הכביש, האם אינו צריך להסתכל בעיניו אם יש מכוניות או אין מכוניות? או אם הרמזור ירוק או אדום? הרי אם לא ישתמש בעיניו, רחמנא ליצלן ממה שעלול לקרות!

התשובה היא, שאמנם מותר וצריך להשתמש בעינים, אבל אסור שהעינים תהיינה המנהיגות שלנו. העינים צריכות רק לדווח: יש מכונית, אין מכונית; אור ירוק, אור אדום. אבל לפסוק אם לחצות את הכביש או לא - זה צריך להשאיר לשכל. כך גם לגבי כיבוש הארץ: העינים צריכות רק לראות. "וַיִּרְאֶינָם אֶת הָאָרֶץ מֵהָהוּא" (שם יג, יח). אבל להחליט האם לפי מה שראו העינים אפשר או אי אפשר להכנס לארץ ישראל - את זה צריך להשאיר לשכל. והשכל הרי אומר, שאפשר להכנס לארץ, למרות הענקים והערים הבצורות שראו שם המרגלים. כי מי שהִפָּה והרג ברגע אחד את כל בכורי מצרים, וקרע לנו את הים, והטביע בתוכו את פרעה ואת כל חילו, ונלחם לנו בעמלק, יוכל גם להכות את הענקים בארץ כנען, ולהתגבר על הערים הבצורות.

ואם השכל של המרגלים ושל ישראל לא חושב על כך מעצמו - הרי משה רבינו מזכיר להם זאת, כפי שמוכח בפרשת דברים: "וַיֹּאמֶר אֲלֵכֶם, לֹא תַעֲרֹצוּן וְלֹא תִירְאוּן מֵהֶם. ה' אֱלֹהֵיכֶם הִלָּלְךָ לְפָנֵיכֶם, הוּא יִלְחֶם לְכֶם, כָּלֵל אֲשֶׁר עָשָׂה אֲתֶכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם" (דברים א, כט-ל). הרי לא רק את הענקים והערים הבצורות ראייתם בעיניכם, אלא גם את זה ראייתם בעינים, לפני קצת יותר משנה ורבע [מֵאֵז מַכַּת בְּכוֹרוֹת, עַד לֵיל תְּשַׁע בָּאָב שָׁבוּ הַמִּרְגְּלִים מִתְּלוֹנְנִים], כיצד הרג ה' את כל בכורי מצרים ברגע אחד. ובמתן תורה, "פִּתַּח לָהֶם (הקב"ה) שְׁבַע רְקִיעִים... וְרָאוּ¹ שֶׁהוּא יְחִידִי" (רש"י שם ד, לה). זכו להגיע להכרה ברורה, שאין בעליונים ובתחתונים שום כח מלבדו ית'. ואם כן, מה יש לפחד מהענקים ומן הערים הבצורות?...

מי שאין לו שכל לעשות את החשבון הזה בעצמו, יכול לסמוך על השכל של משה רבינו, שעשה עבורו את החשבון. אבל המרגלים לא עושים כך, אלא הולכים אחרי העינים, ואם העינים ראו ענקים - אי אפשר, לדעתם, להכנס לארץ ישראל.

"בְּשִׁנְאֵת ה' אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"

כפי שראינו, משה רבינו מסביר דברים הגיוניים, אבל

מרגלים לרגל את הארץ, לא היו זקוקים למלחמה ולכלי זין כדי לכבשה. היו כובשים אותה בקלות, למרות הענקים והערים הבצורות שהיו שם. הגוים היו כבר בורחים מעצמם, או מתים בלי מלחמה (ספורנו שם). רק בגלל שהכניסו את עצמם למהלך של מלחמה כדרך הטבע ע"י שליחת מרגלים, הורידו עצמם למדרגה כזו, שהיו צריכים באמת להלחם בנשק. וגם במדרגה זו, בכל זאת אומר הפסוק: "וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵנִיחַ ה' (אחרי מות יהושע) לְנִסּוֹת בָּם אֶת יִשְׂרָאֵל, אֶת כָּל אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת כָּל מַלְחָמוֹת כְּנָעַן. וְרַק לְמַעַן יֵדַעַת דְּרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְלִמְדָם מִלְחָמָה, וְרַק אֲשֶׁר לְפָנִים לֹא יָדְעוּם" (שופטים ג, ב). פירש רש"י: "וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵנִיחַ ה' לְנִסּוֹת בָּם אֶת יִשְׂרָאֵל - את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען, ולא ראו את המעשה הגדול, והמרו במקום. וְרַק לְמַעַן יֵדַעַת - רק לדבר הזה לבדו הניחם, למען דעת ולהתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם, כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה, וְרַק אֲשֶׁר לְפָנִים - שהיו עומדים לשרת את ה', לֹא יָדְעוּם - למלחמות הללו וטכסיסיהם, ולא נצרכו להם". כלומר, בימות יהושע, הגם שהיו צריכים להלחם בכלי זין, אבל לא היו זקוקים לחכמה צבאית ולטכסיסי מלחמה. ה' אומר ליהושע מה לעשות - ביריחו תקע בשופרות, בְּעֵי תשים אורב, בְּמִי מְרוֹם תבוא בהתקפה פתאומית (יהושע יא) - והם עושים כדבר ה' ומנצחים. אח"כ, אחרי מות יהושע, ירדו עוד מדרגה, וכבר לא היתה להם סיעתא דשמיא כזו, שלא להזדקק לטכסיסי מלחמה¹⁰. כל שכן בימי משה רבינו. אם משה רבינו היה נכנס לא"י, מי יודע אלו ניסים גדולים היו נעשים שם. גם בימי יהושע נעשים ניסים. מי הירדן נבקעים לפניהם, השמש והירח עומדים, אבני אלגביש יורדות מן השמים, כל מיני ניסים. אם משה רבינו היה נכנס, הניסים היו גדולים הרבה יותר!

על כל פנים, המרגלים טעו כי חשבו שבא"י לא יהיו ניסים. אולי מפני זה לא מועיל מה שמשא מדבר אליהם, "הרי ראיתם את נסי מצרים ואת נסי המדבר" וכו'. כי הם חושבים שאין מזה ראיה. אמנם במצרים ובמדבר היו ניסים, אבל בא"י ההנהגה היא על פי הטבע. וכאמור, זוהי טעות. כי א"י היא מקום המוכן עוד יותר לניסים.

ביאור שני בחטא המרגלים

בזוהר מובא עוד טעם, למה לא רצו המרגלים להכנס לא"י. בזוהר מובא, שהטעם לזה הוא, מפני שהמרגלים - שהיו "רֵאשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יג, ג) - שיערו, שבארץ ישראל לא הם ינהיגו את ישראל אלא מנהיגים אחרים, גדולים מהם¹¹. לכן, כדי שלא לאבד את ההנהגה, רצו המרגלים שישראל ישארו במדבר (זוהר ח"ג קנח, א).

והנה גם בזה טעו המרגלים, ויש ראיות לכך מן המקרא ומסברא. מן המקרא - שהרי בסמוך לכניסה לארץ מוסר משה מפי ה' את שמות הנשיאים "אֲשֶׁר יִנְחְלוּ לָכֶם אֶת הָאָרֶץ"¹² (במדבר לד, יז), ואומר: "לְמַטֵּה יְהוּדָה - כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה" (שם, יט). והנה, כלב היה מן המרגלים, והוא מתמנה כעת להיות נשיא גם בא"י, להנחיל לבני שבטו את חלקם בארץ! ממילא יש מקום לומר, שאם שאר המרגלים היו מתנהגים כמו כלב, גם הם היו זוכים למה שזכה כלב. גם הם היו יכולים להמשיך להיות נשיאים גם בארץ ישראל¹³.

ומסברא - גם אם נניח שהמרגלים באמת היו מפסיקים להיות

הענקים בארץ כנען, ולהתגבר על הערים הבצורות. אנו צריכים לזכור את מכת בכורות מלפני אלפי שנים. אבל הם הרי חיו את זה! מעשה המרגלים אירע קצת יותר משנה לאחר מכת בכורות ושאר המכות הגדולות במצרים. איך הם לא מבינים, שמי שהרג כל בכור בארץ מצרים, יכול גם להכות בארץ כנען? משה מזכיר להם את גבורות ה', אבל הכל לא משפיע עליהם.

יכול להיות שהמרגלים חשבו, שיש הבדל בין הנהגת ה' בחו"ל להנהגת ה' בארץ ישראל⁷. במדבר ה' נותן מן לאכול, אבל בא"י לא יאכלו מן. בא"י יאכלו בדרך הטבע - יחרשו ויזרעו ויקצרו. ממילא, סבורים המרגלים, שרק במצרים ובמדבר ה' מכה כל בכור ברגע אחד וכד', אבל בארץ ישראל לא תהיה הנהגה כזו. בא"י נצטרך להתגבר על האויבים בדרך הטבע, ובדרך הטבע - אי אפשר להתגבר על הענקים והערים הבצורות וכל מה שהמרגלים מספרים⁸. יתכן שהמרגלים סברו שהנהגה הנסית שבמדבר שייכת למשה רבינו. כשמשא רבינו עומד בראש - יש הנהגה נסית. אבל הרי אלדד ומידד מתנבאים - לפי דעה אחת בגמרא (סנה' יז, א) - שמשא ימות במדבר ויהושע יכניס את העם לא"י. כשיקרה כך, מי יודע אם תמשיך ההנהגה הניסית של הקב"ה עם ישראל. אולי אז כבר לא יהיו ניסים. לכן הם מפחדים. "לא נוכל לעלות אל העם, כי חזק הוא ממנו" (במדבר יג, לא).

אלא שמה שהמרגלים היו צריכים להבין הוא, שראשית כל - לא מתחכמים נגד ה'. גם לו היה צדק בדברי המרגלים, שחששו מהנהגה טבעית שתהיה בא"י, זו עדין אינה סיבה מוצדקת שלא לשמוע בקול ה'. אם ה' אומר להכנס לא"י, צריך להכנס לא"י. אם יש לך קושיות, אז יש לך קושיות. רוצה לקבל תשובה? - תשאל את משה רבינו. משה לא יודע? - ישאל את הקב"ה. אבל אי אפשר מכח הקושיות להתנגד לרצון ה'. אם ה' מסיע את עמוד הענן לפני ישראל, ועמוד הענן נכנס לא"י, צריכים להכנס לא"י, וטענה של "סכנת נפשות" ו"פיקוח נפש" לא מועילה כאן. אם היו באים סתם מכה מְצֻנָה להכנס לא"י - פיקוח נפש היה דוחה את המצוה הזו. אבל כשה' במפורש אומר להכנס לא"י - כאן אין שום דחיות והיתרים שלא לקיים את הציווי. במקרה זה צריך לשמוע בקול ה', גם אם משמעות הדבר היא לההרג. התורה הרי מצוה אותנו: "וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּכָל לְבָבְךָ וְכְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים ו, ה), אפילו הוא נוטל את נפשך (ברכות ג, א). נכון שברוב המצוות אין חיוב של "אפילו נוטל את נפשך", רק בשלוש עבירות החמורות, אבל אם ה' אומר במפורש להכנס לא"י, אז אין היתר של פקוח נפש. במקרה זה צריך לשמוע בקול ה' בכל מצב, בלי התחכמויות וכלי קושיות. אבל גם אם רוצים להתחכם ולהקשות קושיות, היו צריכים להבין שא"י היא ארץ הקודש, ובארץ הקודש יש מקום להנהגה ניסית עוד יותר מאשר במדבר! ככל שמקום מקודש יותר, הוא יותר מיוחד להשראת השכינה, ויותר מוכן לגילוי כבוד השכינה, ע"י הנהגה נסית שמעל דרך הטבע. בבית המקדש הרי היו עשרה ניסים קבועים (יומא כא, א), וכן ארץ ישראל כולה מוכנה יותר לניסים מאשר חוץ לארץ. אמנם בשעת הצורך ה' עושה ניסים גם בחו"ל, אבל א"י היא מקום המוכן עוד יותר לניסים, לא פחות מאשר חוץ לארץ. ממילא, אם במדבר יכלו ללכת בהנהגה ניסית, כל שכן שיכולים ללכת בהנהגה ניסית בא"י⁹.

רש"י הרי כותב (דברים א, ח), שאם לא היו ישראל שולחים

פנים" ביחס להשגחה של ארץ ישראל. כך תהיה עבודת ה' של ישראל מובחרת יותר, שהרי עבודה מתוך הסתר פנים היא קשה יותר¹⁷.

ואולם האמת איננה כך. האמת היא, שעצם המצב שבו ישנה ליציר כפיו של הקב"ה אפשרות שלא לעשות את רצון בוראו - היא חילול השם נורא, וכבוד שמים המושג ע"י עבודה כזו, אינו שקול כנגד חילול השם שיש בה.

מדוע הבחירה היא חילול השם? - נתאר לעצמנו שפרצה מלחמה בין אנגליה לגרמניה, ושר הצבא האנגלי יעמוד וישקול אם לתמוך באנגליה או לתמוך בגרמניה. מה נאמר על שר צבא כזה? - בוגד גמור! מורד במלכות! שר צבא ששומע שפרצה מלחמה, צריך לגייס מיד את כל הצבא, את חיל האוויר, את חיל הים, ואת כל מה שניתן לגייס למלחמה, ולא לעמוד ולשקול, "האם אני בעד אנגליה או בעד גרמניה". הרהורים כאלו, הם עוון חמור לכל חייל, וכל שכן לשר הצבא. כך גם בענין הבחירה. ה"הוה אמינא" של אדם לחטוא, המציאות שאדם יושב ושוקל האם לשמור שבת או לא לשמור שבת, האם לאכול כשר או לא לאכול כשר, היא עצמה מרידה חמורה במלכות שמים.

טעות זו של המרגלים, היא בעצם אותה טעות שטעה בה כבר אדם הראשון. אדם הראשון העדיף - בעצת הנחש - להכניס את עצמו למצב של בחירה, ולא לתפקד כמכונה העושה את רצון ה' באופן "אוטומטי", בלי בחירה (ע"י ב"מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 137 ואלף). הנחש טען לאשה, שבלי יצר הרע (שנכנס אל האדם ע"י אכילה מעץ הדעת), עבודת ה' שלהם לא תהיה במדרגה חשובה כל כך. "לא תִּכְמְהָ" לקיים מצוות, כשאין לאדם יצר הרע שמנסה לפתותו שלא לקיימן. לעומת זאת, אם יהיה לאדם יצר הרע ובכל זאת יקיים מצוות, עבודת ה' שלו תהיה במדרגה הרבה יותר גבוהה וחשובה. כך טען הנחש, והאדם טעה וקבל את טענתו, בהתעלמו מן העובדה, שעצם המצב שאדם שוקל אם לבחור בטוב או ברע, הוא חילול שם שמים נורא, כפי שהסברנו.

המרגלים שהעדיפו את ההנהגה הנסתרת של חוץ לארץ על ההנהגה הגלויה של ארץ ישראל, טעו אפוא! השאיפה אינה צריכה להיות להגדיל את הבחירה שלנו כמה שיותר, אלא להפך, לראות כמה שיותר את כבוד ה' בגלוי, וממילא מתוך כך - להקטין את הבחירה. א"כ, עדיף דוקא להכנס לא"י ולעבוד את ה' בא"י, ששם השגחת ה' גלויה יותר, ומתוך כך קל יותר להגיע לאמונה בבורא עולם, מאשר לעבוד את ה' בחו"ל, ששם השגחת ה' פחות גלויה, וממילא עבודת הבחירה קשה שם יותר. [ולכן מקום עבודת ה' האמיתית וקיום המצוות האמיתי היא רק בארץ ישראל, כפי שכתבו רש"י בקיצור (דברים יא, יח) והרמב"ן באריכות (ויקרא יח, כה)]¹⁸.

אנו צריכים להודות לה' שנתן לנו ארץ חמדה טובה ורחבה, שניתן לעבוד בה את ה' באופן מעולה יותר. צריך להתפלל לה' שלא יקח מאיתנו את הארץ הזאת. כבר ראינו, שאם איננו הולכים בדרך ה', ה' לוקח מאיתנו את הארץ, וגם בדור שלנו ראינו איך חלקים מארץ ישראל נלקחים מאתנו. צריך להתפלל לה' שלא יקח מאתנו את א"י, ונזכה במהרה לראות בה כבוד שמים בגלוי, עד שכל ישראל יכירו במלכות שמים, וגם הגויים יכירו במלכות שמים, כמו שאומר הנביא: "וְהָיָה בְּאֶרֶץ הַחַיִּים

וּמִיֵּשְׁהוּ אַחֵר מֵתַאִים יוֹתֵר יִהְיֶה נְשִׂיא בְּאִי, הָרִי וְדָאִי שְׁעָדִיף לְהַכְנִס לְאִי כְּצָדִיקִים, גַּם אִם לֹא כְּנְשִׂאִים, מֵאֲשֶׁר לְמוֹת בְּחוּ"ל כְּעַבְרִיִּים! אַבְל הַמְרַגְלִים לֹא עוֹשִׂים אֶת הַחֲשׁוֹן הַזֶּה! מִמֶּשׁ כְּמוֹ יִרְבַּעַם בֶּן נֶבֶט, שֶׁפָּשְׁוּ הַקְּב"ה בְּכַגְדוֹ, וְאָמַר לוֹ: חֲזוֹר כֶּךָ, וְאֵנִי וְאַתָּה וּבֶן יִשִׁי נְטִיִּיל בְּגֵן עֵדֶן! אָמַר לוֹ [יִרְבַּעַם לְקַב"ה]: מִי בְּרָאשׁ? [אָמַר לוֹ הַקְּב"ה]: בֶּן יִשִׁי בְּרָאשׁ. [אָמַר לוֹ]: אֵי הֲכִי לֹא בְּעִינַי (=אם כן, אֵינִי מְעוֹנִיין) (סנה' קב, א). וְכִי לֹא עָדִיף לְהִיּוֹת שְׁנֵי לְבָן יִשִׁי בְּגֵן עֵדֶן, מִלְּהִיּוֹת רֹאשׁ הַרְשָׁעִים בְּגִיהַנֶּם?! "הִיָּה זָנֵב לְאַרְיוֹת, וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוֹעֲלִים!" (סנה' לו, א) אַבְל תַּאֲוֹת הַכְּבוֹד מְכַשִּׁילָה אֶת יִרְבַּעַם, וְהוּא מְעָדִיף לְהַפְסִיד אֶת חֲלָקוֹ בְּעוֹלָם הַבַּא, מֵאֲשֶׁר לְהִיּוֹת שְׁנֵי לְדוֹד הַמֶּלֶךְ. אֵינֶנּוּ יְכוּלִים לְדַבֵּר עַל אֲנָשִׁים גְּדוּלִים וְעַל גְּדוּלָתָם שֶׁל הַמַּלְכִים שְׁאִין לָהֶם חֲלָק לְעוֹלָם הַבַּא, [ע"י בְּגִמְרָא (סנה' קב, ב), שֶׁמְחוּ בְּרַב אֲשִׁי עַל שֶׁפָּיְנָה אֶת יִרְבַּעַם אַחֲאָב וּמְנַשָּׁה "חֲבֵרִינוּ", וְהָרָאוּ לוֹ שֶׁהִיוּ גְּדוּלִים בְּתוֹרָה יוֹתֵר מִן הָאֲמֹרָאִים, וְצָרִיךְ הִיָּה לְהַתִּיחֵס אֵלֵיהֶם כְּ"רַבּוֹתֵינוּ" וְלֹא כְּ"חֲבֵרֵינוּ"], אַבְל בְּכָל זֹאת, תַּאֲוֹת הַכְּבוֹד (דְּקָה מִן הַדְּקָה, כְּפִי רוּם מְדַרְגָתָם) סִימָאָה אֶת עֵינֵיהֶם, וְהֵם לֹא רוֹאִים אֶת הַכְּבוֹד הָאֲמִיתִי. בְּשִׁבִיל כְּבוֹד מְדוּמָה הֵם מוֹוֹתֵרִים עַל הַכְּבוֹד הָאֲמִיתִי.

ביאור שלישי בחטא המרגלים

אבל יש גם הסבר אחר בזוהר בביאור חטא המרגלים. הזוהר אומר, שחטא המרגלים היה, שמששה אמר להם, "וְהִתְחַזְּקוּתְּם וְלִקְחֶתְּם מִפְּרִי הָאָרֶץ" (במדבר יג, כ) - רצה שיקחו מפרי עץ החיים - "ואיננו לא אייתאנו אלא ענבים ורמונים ותאנים, דבאילנא אחרא תליין ואחידין" (זוהר ח"ג קנו, א). נטלו דוקא מהענבים והרמונים והתאנים, שהם תלויים ואחוזים בְּאֵילָן האחר - בעץ הדעת טוב ורע¹⁴. ודאי ענינים עמוקים ונסתרים כלולים בדברי הזוהר הללו, אבל ננסה להבין אותם על דרך הנגלה, עד כמה שניתן¹⁵.

מה ענינם של עץ החיים ועץ הדעת? עץ החיים - הוא קודש לה'. רק רצון ה' קיים בעץ החיים. אין בו "דְּעַת טוֹב נְךָ ע" (בראשית ב, ט) כמו בעץ הדעת, וממילא הסוף ידוע מראש - האדם יזכה בו לחיי נצח ("עץ החיים"), שהרי אין בו שום מקום לחטא ולמיתה¹⁶. לעומת זאת, "עץ הדעת טוב ורע" מאפשר לאדם בחירה בין טוב לרע. האדם יכול לבחור לעשות טוב, ויכול גם לבחור לעשות רע, נגד רצון ה'.

איזה סוג של עבודת ה' מרבה יותר כבוד שמים? עבודה "אוטומטית", בלי שום אפשרות של בחירה בין טוב לרע (עץ החיים), או עבודה מתוך בחירה (עץ הדעת), כשישנה אפשרות לעשות רע, ובכל זאת האדם בוחר לעשות טוב? לכאורה - האפשרות השניה עדיפה! עשיית רצון ה' מתוך בחירה, יש בה יותר כבוד שמים מאשר עשיית רצון ה' באופן "אוטומטי", ללא שקיימת אפשרות אחרת לפני האדם. כך באמת חשבו המרגלים, ולכן הם מביאים פירות שתלויים ואחוזים בעץ הדעת טוב ורע, לרמז על כך שרצונם לעבוד את ה' במצב של הסתר, ומתוך בחירה בין טוב לרע. מסיבה זו הם לא רוצים להכנס לארץ ישראל, שהיא "אָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׁ אֶתָּה, תִּמְדַּע עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׂנֶה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה" (דברים יא, יב). ההשגחה גלויה יותר בארץ ישראל מאשר בחוץ לארץ. לכן מחליטים המרגלים, שעדיף להשאיר במדבר, במצב של "הסתר

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לחלות בעורך בלבד.

הַיָּמִים... וְהָלְכוּ עִמָּם רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הָרַי, אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו, וְנִלְכֶה בְּאַחֲתָיו. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וְדַבֵּר ה' מִירוּשָׁלַם" (ישעיהו ב, ב-ג), במהרה בימינו, אמן.

1. כמובן, אין הכוונה כאן לראייה חושית, אלא לראיית השכל.
2. אמנם לאחר חטא העגל, העלה גם משה את החשש, שמה אם יעניש ה' את ישראל וישמידם במדבר, יאמרו המצרים, "מִכִּי יָצֵאתָ ה' לְהַבְיֵאֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבַּר לָהֶם, וְיִמְשָׁנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַצִּיָּאֵם לְהַמְתֵּם בַּמִּדְבָּר" (דברים ט, כח). ובאר שם הרמב"ן טעם טענה זו, שהמצרים יאמרו, "כי גם בהיותם במצרים ראה (ה') שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים, ועל כן שָׁנְאָם" - כדרך המלכים, שכאשר הם מבטיחים למישהו איזה חסד או מתנה ואינם יכולים לקיים את הבטחתם, הם הורגים אדם זה, מפני שהוא גורם להם בושה וכלימה. ואולם כבר באר שם הרמב"ן, שטענה זו היתה שייכת רק לאחר חטא העגל, שהיה בסמוך ליציאתם ממקום ובזמן (תשעים יום לאחר שיצאו ממצרים). אבל לאחר חטא המרגלים, שהיה יותר משנה לאחר חטא העגל, וכבר היו סמוכים אז לא"י, לא היה שייך לטעון, כי "היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם" (לשון הרמב"ן), "וְיִמְשָׁנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַצִּיָּאֵם לְהַמְתֵּם בַּמִּדְבָּר". שהרי א"כ, היה לקב"ה להרגם בסמוך ליציאתם, ולא להמתין זמן רב כ"כ. ובקיצור: הטענה כי "בְּשִׁנְאָתָה ה' אֲהַנּוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" לא היתה שייכת עוד בזמן חטא המרגלים.
3. אמנם הרמב"ן כתב, שהיה מקום לומר שה' לא רצה להשמיד את ישראל במצרים כדי לא לחלל את שמו בגוים, ולכן "הוציאם ממצרים להמתים במדבר במקום שלא יִדָּע מה היה להם" (רמב"ן דברים ט, כח), אך גם אחרי תירוץ זה, עדין ישאר קשה, למה נתן להם תורה בסני, ולמה עשה להם נסים רבים כל כך במדבר, במן ובבאר, ובענני כבוד ועוד.
4. וכן על הפסוק "וַיִּמְקְרְבוּ אֵלַי בְּלִלְכָם, וַתֹּאמְרוּ נְשַׁלְחָה אֲנֵשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ... וַאֲנִי אֶקַּח מִכֶּם שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי אַנְשִׁים" וכו' (דברים א, כב-כג), פירש רש"י: "וַאֲנִי אֶקַּח מִכֶּם - מִן הַבְּרוּרִים שֶׁבְכֶם, מִן הַמְּסֻלְתִּים שֶׁבְכֶם".
5. ובעשרת המרגלים הללו היו כאלו, שהיו עוד יותר גדולים מיהושע וכלב בחכמה ובכבוד (רמב"ן במדבר יג, ד).
6. וזהו מידה כנגד מידה: כיון שמאסו בארץ חמדה, נגזר עליהם לגלות ממנה, כמו שנאמר: "וַיִּמְאַסוּ בְּאֶרֶץ חַמְדָּה, לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ, וַיִּרְגְּנוּ בְּאֶהְלֵיהֶם... וַיִּשְׂא יְדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר, וַיִּלְהַפֵּיל וַיִּרְעַם בְּגוֹיִם וּלְזוֹרוֹתָם בְּאַרְצוֹת" (תהלים קו, כד-כו. ועי' רמב"ן בפרשתנו - במדבר יד, א). ובכיה זו שקבעה קב"ה לדורות, יש בה תיקון על הבכיה הראשונה. דבפעם הראשונה בכו מחמת שלא ידעו להעריך את א"י, ולא רצו להכנס אליה. ובגלל זה נקבעה להם בכיה לדורות, שיבכו דוקא מחמת שמעריכים את המקדש וא"י, ומצטערים על הפסדו.
7. כך באמת מבואר במהר"ל, שהמרגלים רצו להשאיר במדבר, מפני ששם היתה ההנהגה ניסית, ואילו בא"י ההנהגה טבעית (מהר"ל בחידושי אגדות סוטה לד, ב). וכתב המהר"ל: "וכל הדברים האלו מופלגים ועמוקים מאד מאד" (שם).
8. וזהו עומק דברי המרגלים, שאמרו: "לא נוכל לעלות אל העם פי תִּזְקֶנּוּ הוּא מְמֹנֶה" (במדבר יג, לא), ופירש רש"י: "תִּזְקֶנּוּ הוּא מְמֹנֶה - כביכול כלפי מעלה אמרו". [וכדברי הגמרא: "כביכול, אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם"]. וקשה לומר שהתכוונו לדברים כפשוטם. אלא י"ל בכוונתם, שלא האמינו שעל פי דרך הטבע יש אפשרות להתגבר על יושבי הארץ. ובדרך נס - הרי כבר נזכר למעלה, שהמרגלים סברו שהקב"ה לא ינהיג בהנהגה ניסית בארץ ישראל.
9. ובספרים מבואר, שהיה צדק מסויים בדברי המרגלים, שבא"י ההנהגה היא טבעית יותר. אלא שטעותם היתה, שהם סברו שהנהגת א"י היא טבעית לגמרי, בלי שום נס כלל. בעוד שהאמת היא, שהנהגת א"י היא בדרך של נס בתוך טבע, שהנס מלוכב בתוך טבע ואינו ניכר.
10. ועי' מה שבאר ע"ז המהרש"א במס' ע"ז כה, א.
11. וז"ל הוזהר: "אָמְרוּ [המרגלים]: אִי יִיעֲלוֹן יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ, נִתְעַבֵּר אֲנִי מִלְּמַהוּי רִישִׁין, וַיִּמְנִי מִשֶּׁה רִישִׁין אַחֲרֵינוּ, דַּהּ אֲנִי וְזַכִּינְךָ בְּמַדְבָּר אֲנִי מִלְּמַהוּי רִישִׁין, אֲבָל בְּאָרֶץ לֹא נִזְכִּי".
12. "כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים, ובורר לכל אחד ואחד חלק הגוון" (רש"י במדבר לד, יז).
13. אבל השל"ה כתב, שהמרגלים צדקו בחששם, ובאמת אם לא היתה נגזרת מיתה על דור המדבר, והיו נכנסים לארץ ישראל, אזי נשיאי השבטים בא"י היו אלו המוזכרים בפרשת במדבר: "לְיִזְחָבֵן - אֶלְיָצוֹר בֶּן שְׂדִיאוֹר, לְשִׁמְעוֹן - שְׁלֵמִיאֵל בֶּן צוּרִישֶׁדִי, לִיהוּדָה - נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינָדָב" וכו' (במדבר א, ה-טו). [וכתב עוד, דאפשר שנרמז ענין זה במה שכתב רש"י על המרגלים: "כָּלֵם אַנְשִׁים (במדבר יג, ג) - לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו". היינו, דבאותה שעה, בתוך הארץ, ראויים היו להיות מנהיגים. אבל בארץ ישראל - לא] (של"ה פרשת שלח, תורה אור אות י). ולפי דבריו צ"ל, דמה שנבחר כלב בן יפונה להיות נשיא שבטו בא"י, זהו לאחר שנגזרה מיתה על דור המדבר [חוץ מכלב ויהושע] (במדבר יד, ל) ושבט לוי (עי' רש"י שם א, מט)]. אבל אם לא היתה נגזרת עליהם מיתה, נשיא שבט יהודה בא"י היה נחשון בן עמינדב.
14. ענבים - "הוא אילנא דחטא ביה אדם הראשון, כמה דתנינן ענבים היו" (זוהר ח"ג קנח, ב). רמונים - לשון רע מינים (לשון מינות); תאנים - לשון תואנה (ב"ר יט, י), ולשון "אָנָּה לְדוֹ" (שמות כא, יג), "לֹא תִאָּנֶה אֶלְיָךְ רָעָה" (תהלים צא, י), שהוא לשון מקרה (רש"י שם), שענינו הסתר ההשגחה, שלזה חתרו המרגלים להגיע.
15. כמובא בספר "אגרא דפרקא" (לרבי צבי אלימלך מדינוב, בעל ה"בני יששכר"), שבכל חלקי הפרד"ס, יש בכל אחד מהם פרד"ס, וממילא "גם בסוד יש פשט" (שם סי' צ"א).
16. "כי עץ החיים היה בפריו סגולה להכניס בלב הידיעה הנכונה והדבקות והאהבה אליו ית', והידיעה בדרכיו הקדושים, והיה שולל מן הנפש התאוות הגופניות... ואם היה אדם הראשון אוכל מעת החיים ולא מעץ הדעת, היה מתרפק והולך בקדושת קונו, ומתענג על הוד קדושתו לנצח נצחים באין מפריד" (דעת תבונות מהר"י הג"ר חיים פרידלנדר סי' קכ"ו ד"ה ואמנם).
17. הסבר זה הפוך מן ההסבר הראשון, לפיו סברו המרגלים שדוקא ההנהגה במדבר היא ניסית יותר מאשר בא"י, וכבוד ה' נראה שם יותר, ודוקא משום כך רצו המרגלים להשאיר במדבר, וכפי שבאר המהר"ל (עי' לעיל הערה 7). ולפי דרכו לומר, דמה שמבואר בזה ד"אנינו לא אייתאנו אלא ענבים ורמונים ותאנים, דבאילנא אחרא תליין ואחידין", כונת המרגלים היתה לרמוז בזה, שמחמת ההנהגה הטבעית שבא"י אדם עלול להמשך שם אל הצד הרע, משא"כ בהנהגה הניסית שבמדבר אין כ"כ חשש לזה.
18. וכן כתב הרשב"א בתשובה (שו"ת הרשב"א ח"א סי' קל"ד).